

OPTİMUM PARA ALANLARI TEORİSİ: TÜRKİYE’İN EURO BÖLGESİNE UYUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Evren COŞKUN*

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin Euro bölgesine olası girişinin kendisi için fayda ve maliyetinin analiz edilmesidir. Euro bölgesinin Türkiye için bir optimum para alanı ve Türkiye'nin Euro bölgesine uyumunun olup olmadığının irdelenmesi ve 1990-2010 yılları itibariyle sınımlanmıştır. Bu amaçla önce söz konusu yıllarda büyüme, işsizlik ve bankacılık sektörünün verdiği fakat geri dönmeyen krediler değişkenleri Hodrick-Prescott filtresi yardımıyla elde edilmiş daha sonrada Türkiye'nin Euro bölgesine girmesinin veya girmemesinin uygun olup olmadığını incelemek amacıyla korelasyon testi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Euro Bölgesi, Optimum Para Alanı, Hodrick-Prescott Filtresi, Korelasyon Analizi

OPTIMUM CURRENCY AREAS THEORY: AN APPLICATION ON THE ANALYSIS OF TURKEY'S EURO AREA

Abstract

The aim of this study was to Turkey's possible entry to the euro area is to analyze the cost and benefit for itself. An optimum currency area for Turkey in the Eurozone and Examined whether Turkey's alignment with the euro area from the years of 1990-2010 to examine devaluate. For this purpose years before it comes to growth, unemployment and non-performing loans of the banking sector, but the variables are obtained using the Hodrick-Prescott filter after wards Turkey's entry into the euro area in order to test whether or not to enter the appropriate correlation test was used.

Keywords: Euro Area, Optimum Currency Areas, the Hodrick-Prescott Filter, Correlation Analysis

1.GİRİŞ

Ülkeler kaynakları daha verimli kullanarak daha yüksek bir ekonomik kalkınmaya ulaşabilmek için diğer ülkeler ile ilişki içerisine girmektedirler. Bu ilişki en temel anlamda mal ve hizmet, alım satımı şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında sermaye hareketleri de ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır. Dünyada yaşanmakta olan

---

* Gaziantep Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
evrenc96@gmail.com

NOT: Bu makale yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

ekonomik liberalleşme sürecinde mal ve hizmet, sermaye ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı tartışılmakta ve giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Günümüzde artan globalleşme, ekonomik bütünleşmeler ve çeşitli parasal ve politik birlikler ile birlikte uluslararası ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler artmış ve ülkeler arasında ekonomik anlamda tercihlili ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik gibi ekonomik bütünleşme hareketlerine neden olmuştur. Bu ekonomik bütünleşmelerde ülkeler arasındaki mal ve hizmet hareketlerinin serbestleşmesi, bazılarında buna ek olarak üretim faktörlerinin serbestleşmesi ve bazılarında da bunlara ilaveten olarak ortak para ve maliye politikalarının uygulanması hedeflenmektedir. Bu bütünleşme hareketlerinin değişik dereceleri vardır. Bunların içerisinde en çok bilineni ve en ileri seviyede olanı Avrupa Birliğidir. Köklü bir geçmişe sahip olan AB, 18 Nisan 1951 tarihinde altı Avrupa ülkesinin, (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu anlaşmasını imzalamalarıyla başlamıştır. Daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğunda Gümrük Birliği kurulması ve Ortak Pazara geçiş ve son aşama olarak AET'den Maastricht Anlaşması ile birlikte ekonomik bütünleşmenin en ileri seviyesi olan ekonomik ve parasal birlik aşamasına geçilmiş ve topluluk adı Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. AB'ye benzer hedefleri olan diğer oluşumlar Güney Amerika'da MERCOSUR (MercadoComun del Sur), batı Afrika'da ECOWAS (TheEconomicCommunity of West AfricanStates) ve Asya'da ASEAN (AsianEconomicCommunity) şeklinde sayılabilir. Parasal birliğinden sağlanacak kazançlar, dönüşüm maliyetlerinin giderilmesinden kaynaklanan doğrudan ve dolaylı kazançlar, kur riskinin giderilmesinden kaynaklanan refah kazançları, fiyatlarda şeffaflık, likidite artışının sağlanması, spekülatif sermaye artışlarının önlenmesi vb. olabilir. Bunun yanında, talepteki değişimler, enflasyon ve işsizlikle ilgili ülkelerin farklı tercihleri, emek piyasası farklılıkları, büyüme oranı farklılıkları, farklı mali sistemler ve senyoraaj problemi, politika araçlarının kaybı gibi çeşitli maliyetleri de olabilmektedir.

Bu çalışmada önce Optimum Para Alanı ile ilgili teorik bilgi verilecek daha sonra konuyla ilgili Euro'ya geçmeden önceki 1990'lı yıllar ve Euro'ya geçildikten sonraki dönem olan 2000'li yıllar dönemi, ekonomik büyüme, işsizlik ve sorunlu krediler korelasyon analiziyle incelenecektir. Son olarak da elde edilen sonuçlar tartışılacaktır.

2.LİTERATÜR

Optimum para alanları teorisine geçmeden önce parasal birliği tanımlamakta fayda vardır. Parasal birlik, birliğe üye ülkelerin paralarının sabit kurlarla ve geri dönülmez bir şekilde birbirine bağlanmasıdır. Buna ek olarak birlik dışındaki ülkelere karşı kendi para birimini serbest dalgalandırdıkları ve ortak merkez bankası ve tek para birimine sahip olunması ve cari işlemler ve sermaye hareketleri üzerindeki engellerin kaldırılmasıdır (Utkulu,2005). Para alanı ise, iktisadi ilişkileri yoğun ülkelerin paralarının sabit kurlarla birbirlerine bağlanmasıdır (İKV, 2000:2).

Para alanı oluşturulurken, iki temel şarta dikkat etmek gereklidir. Bunlar para politikalarının koordinesi, diğeri de esnek ve seçici bölgesel bir mali sistemin oluşturulmasıdır. Yani tek bir para otoritesiyle koordineli olarak çalışacak ve ülkelerin bütçe politikalarını denetleyecek bir merkezi otoriteye ve politika paralelliğine ihtiyaç vardır (Ertürk,1993: 123).

2.1. Para Birliği Kuramı

Parasal birlikler, esnek kurlar yerine sabit kurları tercih etme tezini savunmaktadır. Fakat sabit kur mu, esnek kur mu, tartışmasında, göz ardı edilmeyecek en önemli nokta, uygulanacak kur politikasının birliğe üye ülke veya ülke gruplarına uygun olup olmadığıdır. Ülkeler arası farklılıkları dikkate almayan bir döviz kuru rejiminin başarılı olma şansı daha azdır. Bu yüzden ülkelerin, ne kadar gelişmiş olduğu, birbirleriyle ekonomik ilişkilerinin ne kadar yoğun olduğu, üretim faktörlerinin hareketli olup olmadığı, kendi içinde bölgesel farklılığın olup olmadığı, ürün çeşitlenmesinin olup olmadığı vb. hususlar parasal birlik için önem teşkil etmektedir (Ertürk,1993: 124).

Optimum para alanı (OPA), yüksek işgücü mobilitesinin, enflasyon oranları yakınlığının, yüksek oranda ürün çeşitliliğinin, ücret ve fiyat esnekliğinin, yüksek derecede mali parasal ve ticari bütünleşmenin olduğu alandır. Buna ek olarak, yüksek ödemeler dengesi uyumu ve yurt içi makroekonomik politikaların başarısı için bölge içinde sabit döviz kurunun, bölge dışında ise esnek döviz kurunun olması gerektiği alandır (Samsar,2003:4).

OPA teorisine ilişkin literatür iki yönden incelenebilir. Bunlardan ilki, para alanı sınırlarının nasıl olacağı ve parasal alan içerisinde hangi takım özelliklerin olacağıdır. İkincisi ise, ülkelerin söz konusu birliğe girmeleri için yerine getirmesi gereken şartlardır (Yanar,2008:55). Yani fayda maliyet analizi üzerinde durulmaktadır.

Optimum para alanı (OPA) teorisi 1960'larda başlayıp 1970'lere kadar süren ve öncü çalışmaların yapıldığı geleneksel optimum para alanı ve 1970'lerden günümüze kadar devam eden ve öncü aşamanın eksikliklerinden yola çıkılarak daha bütünleştirici bir yolun izlendiği yeni optimum para alanları olarak ikiye ayrılır(Özer,2007:79).

2.1.1. Geleneksel Optimum Para Alanı Teorisi

Optimum para alanı (OPA) teorisi ile ilgili çalışmalar ilk olarak 1960'lı yıllarda Mundell'in 1961 yılında "A Theory of Optimum Currency Areas" adlı temel çalışmasıyla başlamış ve McKinnon (1963) ve Kenen (1969) gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiş olup, parasal birliğin avantaj ve dezavantajlarını analiz eden bir çalışmadır. Diğer bir deyişle parasal birliğe katılan ülkelerin, kendi aralarında sabit döviz kuru sistemini, birlik dışı ülkelere karşı esnek döviz kuru sistemini, uygulamanın fayda ve zararlarını analiz eden bir çalışmadır. Teori ilk ortaya atıldığında fazla önem arz etmemiştir. 1990'lı yıllarda Avrupa Birliğinin ekonomik ve parasal anlamda bütünleşmeyi sağlamasıyla birlikte önem kazanmıştır. Daha sonra Tavlas (1993), Bayoumi (1994), Melitz (1995), Ricci (1997) ve Fukuda (2002) gibi iktisatçılar tarafından da üzerinde durulmuştur. Teori temelde, bir grup ülkenin ulusal paralarını belirlenen kurlar üzerinden birbirine geri dönülmez bir biçimde sabitlemesi ya da üye ülkelerin para birimlerinin birlik dışı ülke paralarına karşı serbest dalgalanmaya bırakılmasıdır.

OPA teorisinin kapsamı esnek kur mu yoksa sabit kur mu tartışması ve esnek kur sistemine alternatif olarak sabit kur sisteminin tercihidir (Ertürk, 1993:123). Sabit kur sistemi, aralarında yoğun ticari ilişkiler bulunan, ödemeler bilançosu dengesi mikro ekonomik faktörlerden kaynaklanmayan ülkeler tarafından tercih edilmektedir. Bu ülkeler, esnek kuru tercih edenlerden farklı olarak politika aracı olarak esnek kuru maliyetli ve gereksiz görmektedirler (Abdullayev,2003: 17).

Bu durumda sabit döviz kurunu kabul eden ülkeler arasında tam iktisadi bütünleşmenin olması gerekir. Yani ülkelerin ekonomik kurumlarının birbirine benzer olması ve aynı para ve maliye politikası uygulamaları gerekir. Bu durumda sabit döviz kurunun başarı şansı artar (Savaş,2010:207).

OPA parasal birliğin avantaj ve dezavantajlarını sınamada genel bir teorik çizgi oluşturmasına karşı fayda ve zararlardan hangisinin daha etkin olacağını ya da elde edilecek faydanın alanını tam olarak tespit etmek güçtür. Bu nedenle parasal birliğe geçişte ekonomik faktörler

kadar siyasi nedenlerinde önemli olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır (Ata ve Silahşör,1999: 18).

OPA teorisi, iktisadi ve politik yönden birbiriyle tamamen bütünleşmiş ülkeler tarafından faaliyete geçirilecek bir uygulamadır. OPA, kendi para birimi ve ortak para politikasına sahip bir alan olup, Frankel'in deyişiyle bir şehirden büyük ve dünyadan küçük bir alanı kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, ne kendi para birimini dış para birimlerine bağlayacak kadar küçük nede kendi içinde farklı para birimlerine sahip alt bölgelere ayrılacak kadar geniş olmayan bölgedir (Altay,2007:704).

Bir parasal alanın optimum olabilmesi koşulu çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yazarların görüşleri kısaca şöyle ifade edilebilir.

Mundell'e göre alan coğrafi anlamda değil iktisadi anlamda alandır. Ekonomik anlamda bölge, homojen ürünlerin üretildiği, bilgi ve enformasyonun aynı seviyede olduğu ve değişimlerin bölgelere dâhil alanları eşit etkilediği alandır (Yüceol,2004:3) .Mundell bir parasal alanın optimal olabilmesi için, para birliğinin bölgeleri arasında yeterli düzeyde faktör hareketliğinin olması ve faktör hareketliğinin, esnek döviz kurunun dengesizliklerinin düzeltici etkisinin yerini alabileceğini belirtmiştir. Mundell (1961) optimum para alanını, ortak paranın faydalarının zararlarını aştığı bölge olarak tanımlamaktadır. Bu teoriye göre, tek parayı kullanan ülke sayısı artarsa ve tek para alanı genişlerse, tek paranın sağlayacağı yararlar azalır ve olumsuz yönleri artar (Yüceol,2004:3). Parasal alanın olumlu etkilerinin maksimum, olumsuz etkilerinin ise minimum olduğu bölge, optimal para bölgesi olarak adlandırılır (Savaş,1999: 91-96).

McKinnon (1963)' a göre, bir para alanın optimal olabilmesi için, finansal ve mali politikalar ile kullanılan döviz kurunun, ekonominin nihai hedefi olan tam istihdam, ödemeler dengesi ve fiyat istikrarında dengeyi sağlaması gerekir. McKinnon'a göre ekonomilerin dışa açıklığı ve büyüklüğü artıkça sabit döviz kuru avantajı artar (Tavlas,2009:541).

Kenen (1969)'e göre bir para alanının optimal olarak değerlendirilebilmesi için ürün çeşitliliğinin olması gerekir. Parasal alanda ihracat üzerindeki şokların etkileri analiz edilirken çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Kenen bu durumda mali entegrasyonu önermiştir. Mali entegrasyonla birlikte mali transfer seyri yüksek olur ve asimetric şokların etkileri minimize edilmiş olur. İşsizlik yüksek olan bölgeden az olan bölgeye doğru kayar (Tavlas,2009:539).

Optimum para alanı (OPA) analizi ekonomilerin asimetrik şoklara karşı gösterdikleri dirençle ilgilidir. Bu yüzden döviz kuru mekanizmalarının, dengeleyici özeliğinin ortaya konması gerekir. Ülkeler arası meydana gelen ekonomik dengesizlikler talep kayması olarak adlandırılmasına rağmen optimum para alanı teorisinde bu durum asimetrik şok olarak adlandırılmaktadır. Asimetrik şok, etkisi bakımından ister pozitif ister negatif olsun bir ülkeye göre diğer ülkeyi orantısız şekilde etkileyen şoktur (Şimşek,2005: 54). Ortaya çıkan şokun, sadece talep şoku değil arz şokunun da olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. En büyük asimetri bir bölge büyürken, başka bir bölgenin daralmasıdır.

1960'larda başlayıp 1970'lere kadar süren ve öncü çalışmaların yapıldığı geleneksel optimum para alanında çeşitli kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler:

- Üretim faktörlerinin hareketliliği
- Dışa açıklık derecesi
- Ürün çeşitliliği
- Enflasyon oranlarındaki benzerlik
- Finansal bütünleşmenin derecesi
- Politik bütünleşmenin derecesi

2.1.1.1. Üretim Faktörlerinin Hareketliliği

OPA Teorisi'ni ilk ele alan yazarlardan Mundell (1961)'e göre, üretim faktörlerinin hareketli olması büyük önem arz eder. Mundell'e göre bu üretim faktörleri içerisinde en önemlisi iş gücü hareketliliğidir. Parasal birliğin başarısı, üye ülkeler arasında, üretim faktörlerinin hareketliliğinin tam olarak sağlanmasına dayanır. İş gücü hareketliliği, asimetrik şoklara maruz kalındığında yapılacak döviz kuru ayarlamalarına benzer etki gösterir (Tonus,2000: 13-14). Mundell faktör mobilitesinin, asimetrik şokların etkilerinin daha az hissedilmesine neden olacağını savunmuştur. Burada geçen asimetrik şok, bir ülkeyi diğerinden daha çok etkileyen şoktur(Şimşek,2005:55).

Mundell bir para alanında tek bir paranın bulunduğu durumla birden fazla paranın bulunduğu durum arasında, ayarlama değişikliği olup olmadığı durumu irdelemektedir. Yani bölgeler arasındaki ayarlama

ile uluslararası ayarlama arasında değişiklik olup olmadığına bakmaktadır (Mumcu,2007: 52).

Mundell (1961) ödemeler dengesizliğinin nedeni olarak dış talepteki kaymalar olduğunu, üretim faktörlerinin bölgeler arası dolaşımının serbest, ancak ülkeler arası hareketliğinin kısıtlı olduğunu varsaymış ve bu dengesizliği minimum maliyetle gidermenin yollarını araştırmıştır. (Aktan,1983: 36).

Mundell (1961)'e göre, ortak para alanı oluşturulmasında önemli bir kıstas olarak faktör hareketliliği ve işgücü mobilitesine dikkat çekmiştir. Eğer döviz kuru rejimi parasal alanın herhangi bir yerinde işsizliğe neden oluyor veya aynı bölgenin farklı yerinde işsizliği önlemek için enflasyonist baskı oluşturuyorsa, bu durumda söz konusu bölge OPA değildir. Eğer iki bölge arasında sabit kur rejimi varsayılmışsa dengeyi sağlamak için yeni bir faktöre gerek duyulacaktır. Bu faktör işgücü hareketliliğidir. Mundell işgücü hareketliliğini ödemeler dengesizliğini çözebilecek bir sistem olarak görmüştür. Dolayısıyla bölgeler arasında yüksek işgücü hareketliliği mevcutsa B bölgesindeki işgücü A bölgesine kayacak ve işsizlikle enflasyon baskısı meydana gelmeyecek, farklı paralara gerek kalmayacak ortak para politikası her iki bölge için ideal olacaktır (Kılınç,2008:12).

Mundell (1961) parasal alan içinde yüksek derecede işgücü mobilitesi mevcut oluşuna ve parasal alan içinde sabit döviz kuru sisteminin uygulanmasına, alan dışında esnek kur sistemi uygulanmasının önemine işaret etmiştir.

Mundell (1961) yukarıdaki analizinde bulduğu sonuç, sabit döviz kurunun tam istihdam ve fiyat istikrarıyla uyumlu olabilmesi için ülkeler arasındaki faktör mobilitesinin yüksek olması gerektiğidir. Ancak sadece üretim faktörlerinin yüksek mobiliteye sahip olması bir parasal alanın optimum para alanı olarak sınanmasında tek başına yeterli bir faktör değildir.

Mundelle'e göre iç dengeyi sağlamak asıl amaçsa dünyada birbirinden bağımsız parasal alan artıkça hedeflenen amaca ulaşmak kolay olacaktır. Bu durumda emeğin hareketsizliğinden oluşacak her işsizlik bölgesi için yeni bir bölge oluşturma gereği doğacaktır (Mundell,1691:662) Fakat esnek döviz kurunda para alanı ve para birimi sayısı artıkça, paranın değişim aracı olma fonksiyonu azalacak ve paraların konvertibilitesi maliyetli olacaktır. Paranın değişim aracı olma fonksiyonunu kaybetmesi ve iç dengeyi sağlamak arasındaki bu çelişkili

durum hemen hemen bütün uluslararası parasal problemin temelini oluşturmaktadır (Ishiyama,1975:348)

Mundell (1961) birden çok parasal alan yerine, para alanının daha geniş olması gereğini doğuran bir etkende küçük bir parasal alandaki döviz piyasasının dış etkenlere daha hassas, yani spekülatif etkilere sahip olmasıdır (Mundell,1961:663) Fakat Mundell (1961) daha büyük bir parasal alanın faydalarının meydana getireceği maliyetler arasın denge sağlayıcı etkisini göstermemiş ve faktör mobilitesinin varlığı halinde, değişen talep şartları sebebiyle meydana gelen ödemeler dengesizliğini bertaraf etmek için döviz kuru değişimlerine daha az ihtiyaç olacağı yönünde basit bir öneri sunmuştur (Özer,2007:35)

2.1.1.2. Dışa Açıklık Derecesi

Bir parasal birliğin optimalliğini sağlayacak kriterlerden biri de ekonominin dışa açıklığı kriteridir. Bu kritere ilk değinen ve önemine vurgu yapan McKinnon optimum kavramını, ortak parasal alan içerisinde, para politikası, maliye politikası ve birlik dışındaki ülkelere karşı esnek döviz kuru politikasıyla, üç temel hedef olan, tam istihdamın sağlanması, denk ödemeler dengesi ve fiyat istikrarının en az maliyetle sağlanması olarak açıklamıştır (McKinnon,1963:717-725).

McKinnon (1963)'e göre açıklık, ticarete konu olan mallarla ölçülür. Yani ithalatı ve ihracatı yapılan mallarla ticarete konu olmayan mallar olarak ayırmış ve bir ekonominin dışa açıklık derecesini, ticarete konu olan malların ticarete konu olmayan malların oranı olarak ölçmüştür. McKinnon'a göre, dışa açıklık ticarete konu mallarla ölçülmektedir. Dışa açıklık yapılan ticaretin toplam üretimdeki payının artmasına bağlıdır. Ona göre dışa açık ekonomi, ticareti yapılan malların üretiminin ticareti yapılmayan malların üretimine oranı yüksek olan ekonomidir (Samsar,2003:6).

McKinnon (1963), ekonominin büyüklüğü ve dışa açılma derecesinin endüstriler arası üretim kaymalarını kolaylaştıracağını ve bu sebepten dolayı Mundell'in faktör hareketliliğinin bu faktörle birlikte anılması gerektiğini vurgular.

McKinnon'a göre, ekonomilerin büyüklüğü ve dışa açıklığı artıkça sabit döviz kurlarını kullanmak daha ağır basacaktır. Diğer bir deyişle kapalı ekonomiler için esnek döviz kuru rejimi daha avantajlı hale gelecektir (Mumcu,2007:61). Büyük ekonomiler genel olarak özel durumlar dışında döviz kurlarını bir politika aracı olarak kullanmazlar. Ülkenin esnek fiyat ve faiz yapısına sahip olması ve sermaye mobilitesinin ve getirisinin yüksek olması iç ve dış dengeyi sağlamasına

yardımlar eder. Fakat ekonomisi küçük ve ihracat gelirine dayanan ekonomiler döviz kuru ayarlamalarını bir politika aracı olarak daha çok kullanmaktadırlar. Bu sebepten ülkelerin elde edecekleri kazanç ekonomik yapı benzerlikleriyle yakından ilgilidir (Tonus,2000:15).

McKinnon 'a göre yelpazede kapalı ekonomilerden dışa açık ekonomilere doğru gidildikçe, esnek döviz kuru rejimi hem bir dış denkliliği sağlama aracı olarak daha az etkili hem de iç fiyat istikrarının sağlanmasında daha yararlı olacaktır (McKinnon,1963:719).

2.1.1.3. Ürün Çeşitliliği

OPA teorisine ürün çeşitliliği kriterini kazandıran Kenen, sabit kur ve esnek kur tartışmasını ürün çeşitliliği faktörüyle çözmeye çalışmıştır. Kenen (1969)'e göre hasılası çeşitlilik gösteren ekonomiler daha sağlıklıdır ve meydana gelen dengesizlikler durumunda kolay kolay sarsılmazlar. Kenen savunduğu kriterinde ürün çeşitliliğini, sadece ihraç ürünlerindeki çeşitlilik olarak değil de ithalatı ikame eden endüstriler olarak kullanmıştır (Kenen,1969:54).

Kenen yukarıda anlatılanlara dayanak olarak (Ertürk,1993:127):

- ✓ Mallardan birinin dış talebinde meydana gelen bir daralmanın ekonomiyi sarsmayacağını
- ✓ Ödemeler dengesinde meydana gelen dengesizliklerin bir ülkenin ihraç ürünlerine olan talepteki değişimlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Kenen (1969), ürün çeşitliliğinin optimum para alanı seçimindeki önemine değinmiş, benzer ürünler üreten ekonomilerin faktör hareketliliğinin daha kolay olacağını ifade etmiştir. Kenen'e göre ürün çeşitliliğinin fazla olduğu ekonomilerde ihracattaki değişimlere hassasiyet daha az olur. Bundan dolayı ürün çeşitliliği fazla olan ekonomiler asimetrik şokları ürün çeşitliliği daha az olan ekonomilere nazaran daha az hisseder ve az kayıpla atlattıkları. Sabit döviz kuru bundan dolayıdır ki ürün çeşitliliği fazla olan ekonomilerde daha fazla fayda sağlar. Kenen (1969)'a göre ürün çeşitliliği asimetrik şokların etkisini zayıflatır (Yanar,2008:56). Yüksek bir konjonktür durumunda, ürün çeşitliliği az olan ekonomiler çeşitlenmiş ekonomilerden daha çok etkilenenektir. Ürün çeşitliliği fazla olan ekonomiler bu tür konjonktürle karşılaştığında ürünlerinden birinde meydana gelen talep daralması ürünün toplam içindeki ağırlığı az olduğundan ödemeler dengesi üzerinde çok az bir etkiye sahip olacaktır. Bu durumda bu ekonomiler

devalüasyona gerek duymadan eski dengeyi tekrar sağlayacaklardır (Çondur ve Evlimoğlu,2007:207).

Ancak bu durum bazı şartlara bağlıdır. Eğer malın toplam ihracat içindeki payı yüksekse, döviz kurundaki dalgalanmaların etkisi büyük olacaktır. Yine ihraç edilen malların bir kaçında aynı durum söz konusuysa bir istikrarsızlık meydana gelebilir. McKinnon'un aksine Kenen ürün yapısı çeşitli olan ekonomilerin sabit kur politikasını sürdürmeleri mümkünken dışa açık ekonominin esnek kur uygulaması gerektiğini ve esnek kurunda istikrarsızlıklar durumunda daha istikrarlı sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir (Ertürk,1993:127). Kenen bundan hareketle ürün çeşitliliği fazla olan ekonomilerin sabit döviz kuru uygulamasının ve ürün çeşitliliği az olan ekonomilerin esnek döviz kuru uygulamasının uygun olacağını ifade etmiştir (Kenen,1969:54).

2.1.1.4. Enflasyon Oranlarındaki Benzerlik

OPA'nın kriterlerinden bir diğeri enflasyon oranları benzerliği (veya farklılığı)'dır. Haberler (1970) ve Fleming (1971) tarafından ileri sürülen kriter, dikkatlerin mikro iktisadi olaylardan makro iktisadi olaylara yönelmesini sağlamıştır (Ishiyama,1975:356).

Ülkeler arasındaki ekonomi politikalarının uyum içinde olması, parasal birliklerin uzun süre devam ettirilmesi için gerekli şarttır. Ülkelerin ekonomik yapılarının farklı olması, uygulanan politikaların da farklı olmasını gerektirir ve bu durum sonucunda ülkeler arası enflasyon oranları farklılığı meydana gelmektedir. Düşük enflasyon oranına sahip ülkeler ile yüksek enflasyon oranına sahip ülkelerin uygulayacakları iktisat politikaları da farklı olacaktır. Ekonomiler arasındaki enflasyon farkları, ülkeler arası satın alma gücü farkına neden olacak ve bu durum nominal döviz kurunun değişmesini gerektirecektir. Enflasyon oranındaki küçük değişiklikler dahi sabit döviz kuru sisteminin yıkılmasına neden olabilmektedir (Şimşek,2005:56). Bu durumda parasal birlik oluşturulurken birbirine sabitlenmiş para birimleri parasal birliğin devamlılığını sarsacaktır (Kılınç,2008:19).

Fleming'e (1971) göre, dış şoklar, yapısal gelişmedeki farklılıklardan, işgücü piyasası kurumlarındaki çeşitlilikten, uygulanan iktisat politikalarındaki farklılıktan, farklı sosyal politikaların sebep olduğu milli enflasyon oranlarındaki kalıcı farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ülkeler arasındaki enflasyon hızı değişik ve birbirine yakın olduğu vakit, ticaret hadleri de buna bağlı olarak istikrarlı olacak ve cari hesap dengesi sağlanacaktır. Bu durum döviz kuru ayarlamalarına olan gereksinimi azaltmaktadır (Kılınç,2008:19).

Ekonomik yapıların benzerliğinden enflasyon oranlarının mutlak surete eşit olması anlamı çıkarılmamalıdır. Fakat enflasyon oranlarının birbirine yakın olması gerekmektedir. Ülkeler arası enflasyon oranlarının yakın olması, ulaşılabilecek hedeflerin de benzer olmasına ve aynı tür politikaların uygulanmasını da kolaylaştıracaktır. Nedenleri ve oranları farklı da olsa enflasyon oranlarının yakın olması sermaye piyasalarının bütünleşmesi için, üzerinde durulan, ülke içindeki mali koşullara ve bu koşulların meydana getirdiği olumsuzluklara hız kazandırmayı önleyici bir şart olarak görülmektedir (Ertürk,1993:128).

Enflasyon oranları benzerliği kriterini savunan Haberler (1970) ve Fleming'e göre (1971), ödemeler dengesizliğinin kaynağı genellikle, ulusal para politikalarından, sendikaların uygulamalarından ve enflasyon hızlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Özer,2007:82).

Enflasyon oranlarının benzerliği kriterinin önemi, ekonomilerin sahip olduğu Phillips eğrileriyle belirlenmektedir (Aktan,1983:43). Temel iddia ülkelerin farklı Phillips eğrisine sahip olabilecekleri, enflasyon oranlarının farklı ve işsizlik hedeflerinin farklı olması durumunda, parasal birlikte tek bir enflasyon oranı belirlenmesinin bazı masraflar getireceği üzerinedir (Ricci,1997:10).

Ülkeler farklı Phillips eğrilerine sahip ya da aynı eğrinin farklı yerlerinde bulunuyorlarsa ve bu duruma bağlı olarak farklı işsizlik oranlarına ve enflasyon oranına sahiplerse takip edecekleri politikalarda farklı olacaktır. Enflasyon oranı, düşük ülke ile yüksek olan ülkenin politikaları çatışacaktır. Böyle bir durumda ülkelerin sabit kur mu yoksa esnek kur mu tercihi zorlaşacaktır. Parasal birliğe dahil ülkeler farklı işsizlik ve enflasyon oranına sahiplerse, bu durumda işsizlik oranı yüksek olan ülkeler, talep düzeyinin düşüklüğü veya ücret maliyetlerinin yüksekliğinden şikayetçi iseler dışa açık olan bir ekonomide dış dengesizliklerin giderilmesi ve ekonominin canlanması için esnek kur rejimine ihtiyaç duyabilirler. Parasal birlikte de bilindiği gibi sabit kur rejimi politikası geçerlidir. Problemin kaynakta çözümü, ortak politika sürdürmeyi gerektirecek ve ortak hedeflerin belirlenmesiyle mümkün olacaktır. Ödemeler dengesi fazla veren ekonomiler, artan dövizlerini sterilize edemediklerinden ya da artan döviz ihtiyaçlarını, özel sektörden borçlanarak karşılayamadıklarından belirlemiş oldukları orandan daha yüksek bir enflasyon ve daha düşük bir işsizlik oranıyla karşılaşacaklardır. Fakat bu durum parasal birlik amacına ters düşmektedir (Ertürk,1993:128).

Ingram, parasal birliğe üye ülkelerde, üyeliğin enflasyon, işsizlik oranlarına olumlu bir etki yapacağını ve bu etkiden kaynaklanan

maliyetlerin fazla büyütülmemesini gerektiğini savunmaktadır. Fleming söz konusu birliğin enflasyon hızını azaltacağı ihtimali üzerinde durmaktadır. Fleming'e göre, açık veren ekonomilerin Phillips eğrisinin konumu, fazla veren ekonomilere göre daha yukarıdaysa, dengesizliğin giderilmesi için işsizlik oranının sabit tutulması enflasyon hızını düşürücü etki yapar. Fakat Fleming'e göre, döviz kurunun sabit tutulması, mevcut dengesizliklerin şiddetini ve miktarını artıracaktır. Fleming'e göre, enflasyon hızı düşük olan ve ödemeler dengesi fazlası veren ekonomiler, dengenin sağlanması için enflasyon oranının yükseltilmesine sıcak bakmazlarsa, denge açık veren ülkelerin işsizlik oranının artmasıyla sağlanır. Böyle bir durumda denge sağlanmış, ortalama enflasyon oranı düşmüş olacak fakat birliğin işsizlik oranı genel olarak artmış olacaktır (Aktan,1983:45).

Willet ve Tower (1970), optimum para alanının oluşturulması için birliğe üye ülkelerin enflasyon ve işsizliğe karşı uyguladıkları politikaların uyum içinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü işsizliğin düşük olmasını isteyenlerle, enflasyonun daha düşük olmasını isteyenler arasında bir birlik kurulması zordur. Uygulanacak bir para politikası, birliğe üye bütün ülkeler için geçerli olacağından, farklı enflasyon ve işsizlik oranına ulaşmak isteyen ülkelerin optimal bir birlik kurmaları zordur (Çondur ve Evlimoğlu,2007:208).

2.1.1.5. Finansal Bütünleşmenin Derecesi

Parasal entegrasyon reel alandan çok parasal alanı ilgilendirmektedir. Buna rağmen, parasal alandaki dengesizliklerin çoğu reel kaynaklıdır. Böyle olmakla beraber uluslararası finansal piyasalarda döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların tamamı reel kaynaklıdır denilemez. Fakat 1971'den sonra ortaya çıkan dengesizlikler reel alandan çok spekülasyon gelişmeler kaynaklanmıştır. Bu dengesizliklerin olumsuz etkilerini en aza indirmek ve söz konusu spekülasyon gelişmelerden kendilerini korumak için finansal piyasaları birbirinin içine geçmiş olan ülkeler parasal birliğe doğru yönelmeye başlamışlardır (Ertürk,1993:127).

OPA kriterlerini irdeleyen yazarlardan Mundell (1961), McKinnon (1963) ve Kenen (1969) optimallliğin ölçülmesinde, ekonominin reel yönüne yoğunlaşmış, finansal yönünü dikkate almamışlardır. Fakat son yıllarda sermaye hareketlerinin artması, ortaya çıkan dengesizliklerin daha çok spekülasyon unsurlardan kaynaklanması, dikkatlerin reel alan yanında mali alana kaymasına neden olmuştur.

Ingram (1969) kendisinden önceki yazarlardan farklı olarak OPA'nın oluşturulmasında, ekonomilerin reel yönünün değil, finansal yönünün ele

alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ingram bu düşüncesine dayanarak, finansal piyasaları iç içe olan ülkelerin o bölgede bir parasal birlik kurması gerektiğini ifade etmiştir (Ertürk,1993:127-128). Çünkü faiz hadlerindeki küçük dalgalanmalar parasal birlikte sermaye hareketlerini hızlandırmakta ve döviz kuru değişimlerine gerek kalmadan ödemeler dengesi sağlanmış olmaktadır.

Bu düşünceye dayanak olarak parasal birliğe tamamen girmiş A ve B gibi iki ülke olduğunu gösterirsek ve A ülkesinin negatif B ülkesinin pozitif asimetrik şokla karşılaştığını varsayalım. Bu iki ülke parasal birliğe tamamen girdiği için bu ülkelerdeki bono, hisse senedi piyasası ve bankalar tam uyum içinde olacaktır. Negatif şokla karşılaşan A ülkesinde firmalar zararlar karşılayacakları için bu ülkedeki firmaların hisse senedi fiyatları düşecektir. Piyasa tam entegre olduğu için B ülkesindekiler A ülkesindeki firmaların hisse senetlerini almış olacaklar ve bu durumda A ülkesinin zararının bir kısmını B ülkesi yüklenmiş olacaktır. B ülkesinde ise durum tam tersinedir. B ülkesinin ekonomisindeki canlılık bu ülkenin hisse senetlerinin değerini yükseltecektir. B ülkesindeki firmaların hisse senetleri aynı zamanda A ülkesindeki bireyler tarafından bulundurulduğu için B ülkesinden A ülkesine para aktarılmış olacaktır. Bu durumda parasal birlikle beraber bir ülkenin yaşadığı şok diğer birlik üyesi ülkelere paylaşılmış olacaktır (Vergil,2007:77).

Parasal birlik sonrası, finansal piyasaların tek para kullanımına tepkisini en üst seviyeye çıkartmak için, makroekonomik politikaların uyumunun sağlanması ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve uyumun maksimum seviyeye taşınması gerekir. Böylece finansal hareketler parasal birliğe üye ülkeleri kısa sürede dengeye getirecektir (Çondur ve Evlimoğlu,2007:207).

2.1.1.6. Politik Bütünleşmenin Derecesi

Haberler (1970), Ingram (1969) ve Tower ve Willet (1970), bir parasal birliğin başarılı olarak işleyebilmesi için ülkelerin ekonomik uyumunun değil politik benzerliğinin yüksekliğini savunmuşlardır. Fakat Fleming (1971), parasal birliğe üye ülkelerden biri ekonomide durgunluk yaşıyorsa ödemeler açığı verecek ve büyüyen ülkelerde ödemeler fazlasına sahip olacaktır. Bu durumda ortak maliye politikasının ödemeler dengesizliğine çözüm olabileceğini savunmuştur. Ayrıca Fleming ortak para politikasına şüpheyle yaklaşmaktadır. İleri derecede politik entegrasyona giden ülkelerin ortak Merkez Bankası kurdukları görülmektedir. Ortak Merkez Bankasının kurulması, kısa vadeli faiz oranlarının eşitleyen sermaye hareketlerini özendircektir. Bu ortak

hareket ödemeler dengesizliğinin giderilmesinde her zaman çözüm olmayabilir (Özer,2007:82).

Bu konuyla ilgili Mintz (1970) siyasi istekliliğe vurgu yapmış ve ortak bir para birimini kullanacak ülkeler için politik bütünleşmeyi önemli bir faktör olarak görmüştür (Horvarth,2003:18). Yine Sarcinelli'ye göre, bir para birliğinin oluşturulması ve devamı sadece iktisadi etkenlere bağlı değil, politik etkenlerde bağlıdır. İçe alem ve dış aleme yönelik davranışları belirleyen kurallar, hakimiyet bağıllığı veya işbirliğine bağlıdır. Para birliğinde motive bütünleşmelerde konunun kurallarını değiştirir (Ertürk,1993:124).

Ingram (1969), parasal alan küçüldükçe o parasal alandan elde edilecek avantajın kaybedileceği düşüncesinde olmakla beraber para alanının büyüklüğüne yönelik bir kısıtlamada getirmemektedir. İşgücü mobilitesinin derecesi ya da üretim homojenliği gibi faktörlerin uyum hızına olumlu etkisini kabul eden Ingram'a (1969) göre, OPA'nın genişliği ve etkinliği sadece reel ekonomik etkenlerle ortaya çıkmamaktadır. Bu faktörlerle beraber hükümetlerin izlediği politikalar ve bu politikalara, bağıllık uyum sürecinde toplumun tutumu, diğer finansal kurumların ve diğer kurumların yapısı ile bazı göz ardı edilen ekonomik belirleyiciler önemli rol oynamaktadır (Horvarth,2003:18).

OPA'nın şimdiye kadar incelenen geleneksel yaklaşımında, teorinin işleyebilmesi için, para yanılığının olmaması, ekonominin dışa açık olması gerekir. Reel ücretlerin aşağı yönlü katılığı ve esnek kur sisteminin etkin olmadığı, faktör hareketliliğinin yüksek olduğu, ürün çeşitliliğinin yüksek olduğu durum ve enflasyon oranları benzerliğiyle, kur ayarlamalarına gerek görülmeyecek durumlar incelenmiştir. Ancak dengesizlik ortaya çıkarıcı faktörlerin maliyeti, süresi ortaya çıkma sıklığı ile ilgili varsayımlar belirtilmemiştir. Bu yaklaşımda daha çok, birliğe katılacak ülkelerin katlanması gereken fedakarlıklara değinilmiştir (Aktan,1983:48).

Geleneksel OPA teorisinde, birliğin gerçekleştirilmesinin sağlayacağı faydalara net değinilmemiş olması daha gerçekçi yargılara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Ülkelerin parasal birliğe katılma konusunda daha gerçekçi yaklaşabilmesi için, söz konusu birliğin fayda ve maliyetlerinin iyi karşılaştırılması gerekir. Geleneksel yaklaşımın yetersiz kalmasından sonra, bu yaklaşımdan farklı olarak fayda ve maliyet karşılaştırılmasına olanak sağlayan daha bütünleştirici yaklaşım geliştirilmiştir.

2.1.2. Yeni Optimum Para Alanı Teorisi

1960'ların ve 1970'lerin ilk yarısında teoriye yapılan katkılardan sonra, optimum para alanları ile ilgili çalışmalarda yavaşlama görülmüştür. Yavaşlamanın nedeni büyük bir olasılıkla, gelişmiş ülkelerde uygulamada parasal birlik örneklerine rastlanılmamasıdır. Fakat Avrupa Parasal Birliğinin hayata geçirilmesiyle beraber, teorideki gelişmeler hız kazanmış ve tekrar araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu konuda AB bir uygulama alanı olarak görülmüş, yapılan çalışmalarda AB'nin optimum bir para alanı olup olmadığı üzerine yoğunlaşma olmuş ve yeni yaklaşımlara gereksinim duyulmuştur (Broz,2005:61).

Yapılan son çalışmalarda, optimum para alanının kriterlerinin belirlenmesi ve parasal entegrasyonun sağlayacağı fayda ve neden olacağı maliyetlere yönelik yaklaşım devam ettirilmiştir. Fakat makro iktisatta meydana gelen gelişmeler yeni bakış açılarına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere altında OPA teorisi; beklenti oluşturma, zaman tutarsızlığı, güvenilirlik sorunu, emek gücünün belirsizlik ortamındaki hareketliliği ve döviz kurunun belirlenmesi sürecindeki gelişmelere bağlı olarak yeniden değerlendirilmiştir (Tavlas,1993:659).

2.1.2.1. Zaman Tutarsızlığı Sorunu

Yapılan son çalışmalarda, optimum para alanının kriterlerinin belirlenmesi ve parasal entegrasyonun sağlayacağı fayda ve neden olacağı maliyetlere yönelik yaklaşım devam ettirilmiştir. Fakat makro iktisatta meydana gelen gelişmeler yeni bakış açılarına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere altında OPA teorisi; beklenti oluşturma, zaman tutarsızlığı, güvenilirlik sorunu, emek gücünün belirsizlik ortamındaki hareketliliği ve döviz kurunun belirlenmesi sürecindeki gelişmelere bağlı olarak yeniden değerlendirilmiştir (Tavlas,1993:659).

2.1.2.2. Dikey Phillips Eğrisi ve Politika Etkisizliği

1970'li yıllarda esnek döviz kurlarının, ülkelerin bağımsız para politikalarını uygulamalarına olanak verdiği, dolayısıyla Phillips eğrisi boyunca optimum işsizlik ve istihdam hadlerini seçebilecekleri varsayılmıştır. Parasal birlikle beraber, bağımsız para politikasının kaybedilmesi, parasal alana katılan ülkeler için bir maliyet olarak görülmüştür. Ancak Friedman gibi parasal görüş, temsilcilerinin beklentileri ve işgücünün nominal ücretleri değil, reel ücretleri göz önüne aldığı varsayımını Phillips eğrisine dahil etmeleri, buna ilave olarak kısa dönemde dahi politika değişimlerinin rasyonel beklentiler sebebiyle reel

değişkenler üzerinde bir etki yaratmadığı sonucuna varmışlardır. Bu durumda, statik Phillips eğrisi enflasyonist beklentileri göz önüne alacak şekilde değişmelidir (Arslan,2002:12). 1970'ler ve 1980'lerin başında artan enflasyonla birlikte, işsizliğinde buna paralel olarak artış göstermesiyle beraber, Phillips eğrisinin artık dikey olarak veya doğal işsizlik oranıyla tanımlanması sonucunu getirmiştir. Bu sebeple ülkelerin, parasal bir birliğe katılarak bağımsız para politikası uygulamalarının maliyetinin beklenenden daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tavlas,1993:669-672).

2.1.2.3. İşgücünün Belirsizlik Durumunda Hareketliliği

Bertola (1989), mikro iktisat teorisinde gelecekle ilgili belirsizliğin derecesi ve uyum maliyetlerinin, şoklarla karşılaşıldıktan sonraki süreçte, kaynak dağılımının önemli belirleyicileri olduğunu ifade etmiştir. Belirsizlik ortamının devam etmesi halinde, ulusal iktisadi birimlerin, ileride pişman olacakları bir durumla karşılaşmamak için uyum sürecine daha az katılmak istemelerine neden olur. İşgücü mobilitesinde durum benzer bir özellik gösterir. Buna göre, işçinin bir yerden başka bir yere hareket etmesi için, yapacağı hareketten beklediği gelir farkının sabit hareket maliyetinden, işçinin tekrardan dönebileceği ile ilişkili miktar kadar, fazla olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, diğer sektör ya da yerlerden, gelecek kazançları ile ilgili belirsizlik arttıkça işgücünün yer değiştirme veya göç etme istekliliği de azalmış olacaktır (Tavlas,1993:677-678).

2.1.2.4. Döviz Kurunun Ayarlanması

Nominal döviz kurlarının ayarlanmasının dış dengeyi sağlamakta etkin bir politika aracı olmadığı hallerde döviz kuru üzerindeki doğrudan denetim kaybının maliyetlerinin büyük olmayacağı çeşitli yazarlar tarafından söylenmektedir (Kılınç,2008:28).

Modern OPA teorisi, kısa dönem döviz kuru dalgalanmalarının dış dengesizliği düzeltme etkisini gösterebilmesi için, yeterli zamanın olmasına ihtiyaç vardır. Bu yönden modern OPA geleneksel yaklaşımdan ayrılmıştır (Tavlas,1993)

2.1.2.5. İçsellik ve Uzmanlaşma

İçsellik hipotezinin ardında yatan neden, parasal entegrasyonun döviz kuru dalgalanmaları sebebiyle oluşan maliyetlerinin ötesinde ticari maliyetleri azaltması, rekabetçi devalüasyon yapma ihtimalini ortadan kaldırması sonucu, finansal ve ticari bütünleşmeyi artırarak doğrudan yabancı yatırım yapmayı kolaylaştırması, uzun vadeli ilişkileri

kuvvetlendirmesi ve daha ileri aşamalarda politik entegrasyonu beraberinde getirmesidir. Bu durum parasal alana katılan ülkelerin, iş çevrimlerinin senkronizasyonunun sağlanmasına yardımcı olacaktır (Mongelli,2002:28).

Frankel ve Rose (1998), EPB'ne aday ülkelerin hazır olup olmadığını sınamak için yaptıkları çalışmaların çoğunda, ülkeler arası ticaretin büyüklüğünün, şokların ve iş çevrimleri senkronizasyonunun, işgücü mobilitesi derecesinin ve mali transferleri incelemişlerdir. Bu kriterleri alarak, ABD esas alınarak yaptıkları karşılaştırmada, OPA kriterlerinin birbiri ile bağlantılı ve içsel olduğundan elde edilen sonuçların yanlış olabileceğini belirtmişlerdir.

Frankel ve Rose (1998), sanayileşmiş ülkelerin otuz yıllık ikili ticaret ve iş çevrimlerinin verilerini kapsayan çalışmasında, ampirik analiz sonuçlarına göre artan ticari bağlantının ülkelerarası iş çevrimleri korelasyonunu artırdığı sonucuna varmışlardır.

2.1.2.6. Şoklar ve Özellikleri

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında parasal birliğe katılmak isteyen ülkeler de şokların benzerliği üzerine tartışmalar artmış ve birliğe katılacak ülkelerin bu şokların maliyetlerine katlanıp katlanmayacakları büyük önem arz etmiştir (Mongeli,2002:24).

Buiter (1995)'e göre, OPA literatüründe, para alanını etkileyen şokların çoğu asimetrik, bölgesel ve ülke odaklıdır. Bu durum parasal alanın aleyhinedir. Fakat bu durumun geçerli şartları olan, nominal katılıkların bulunması durumunun vurgulanmadığına, nominal katılıkların olmadığı durumda, döviz kuru rejiminin ne olduğunun önemi kalmayacağına dikkat çekmektedir. Ayrıca reel ve dış şoklarda nominal döviz kurunun esnekliğinin uyum sürecinde önemliyken, finansal şoklarda nominal döviz kurunun arzulanmadığını belirtmektedir. Buiter (1995)'e göre eğer ekonomide finansal şoklar hakim ise, sabit döviz kuru rejiminin istikrar sağlamadaki başarısı daha kuvvetlidir.

Broz (2005), Berger, Jensen ve Schjelderup'den (2001) faydalanarak simetrik şoklarla ilgili olarak, merkez ülkeden yayılan şokların ve küçük ülkenin kendi ekonomik yapısından kaynaklanan şokların, üç sonucu olduğunu savunmaktadır. Bu sonuçlar, şokların korelasyonunun negatif ilişkili olması halinde, sabit döviz kurları kullanılmasının ve para alanının oluşturulması ülkelerin lehine olacaktır. Şokların, standart sapmasındaki artış sadece korelasyonun negatif olması durumunda, sabit döviz kuru aleyhinedir (Broz,2005:67).

2.1.2.7. İşgücü Piyasasındaki Farklılıklar

Mongelli (2002), ekonomide yaşanan şoklar benzer olmasına rağmen, parasal birliğe üye ülkelerdeki işgücü piyasalarında yer alan kurumların yapısal olarak farklı olmasından dolayı, üye ülkeler arasında ücret ve fiyat farklılıklarının olacağını belirtmektedir. De Grauwe (2003), Mongelli (2002), Broz (2005), Bruno ve Sachs'ten (1985) faydalanarak kurduğu teorisinde, üç çeşit iş piyasasının bulunduğunu belirtmiştir. Bu piyasalar, merkezi birliklerin kontrolü altındaki merkezileşmiş işgücü piyasaları, orta derecede merkezileşmiş işgücü piyasaları ve merkezileşmemiş işgücü piyasalarıdır. De Grauwe (2003), merkezi birliklerin kontrolü altındaki ekonomilerde, herhangi bir arz şoku durumunda, nominal ücretlerin aşırı artışa neden olmayacağını çünkü birlikler yüksek ücret artışının yüksek enflasyona neden olacağını ve reel ücretlerin aynı kalmasına neden olacağını farkında olacaklarını ifade etmektedir. Aynı şekilde Calmfers ve Drifill (1988), merkezi olmayan ücret pazarlığının firma düzeyinde yürütüldüğü piyasalarda yüksek nominal ücretlerin, firmanın maliyetini artıracığını ve rekabet gücünü azaltacağını söylemektedirler. Bunda dolayı, birlikler işten çıkarmaların en az seviyede olması için nominal ücret artışlarına fazla gitmezler.

İşgücünün orta derecede merkezileşmesi durumunda ise, sonuç bahsedilen diğer iki uç noktadan farklı olacaktır. İşgücünün orta derecede merkezileşmesi durumunda, birlik kendi başına atacağı adımlarla toplam enflasyon üzerindeki etkisinin düşük olacağını varsayar. Fakat diğer birliklerde aynı şekilde hareket ederlerse, nominal ücretler yükselir, enflasyon artar ve reel ücretler değişmez. De Grauw'egöre (2003), bu durumda farklı işgücü piyasalarına sahip ülkelerin ortak parasal birlik kurmaları maliyetli olacaktır (Mongelli,2002:13).

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1. Veri

Türkiye'nin EURO bölgesine girip girmeyeceğinin, girmesi halinde elde edilecek kazançların neler olabileceği ve kayıpların neler olacağını araştırdığı analizin bu bölümünde, konuyla ilgili çeşitli dergilerde yayınlanmış çalışmalar taranmış ve çeşitli sitelerden veriler alınmıştır. Genel olarak OECD ve Dünya Bankasından yararlanılmıştır. Veriler yedi ülke için 1990 ve 2010 yıllarını kapsamaktadır.

3.2. Yöntem

Zaman serilerine dayanan analizlerde, genellikle serilerin durağan olduğu varsayımı yapılmaktadır. Fakat uygulamada genel olarak zaman serileri

durağan çıkmamaktadır (Gujarati,2009:730). Serilerimiz zaman serisi olduğundan önce Hodrick-Prescott (HP) Filter'den geçirilecektir. Konuyla ilgili daha önceki çalışmalarda genellikle birim kök testi ve eşbütünleşme testi uygulanmıştır.

Çalışmada Euro bölgesinin OPA olup olmadığını test etmek amacıyla ele alınan ülkelerin verileri iki ayrı dönem olarak ele alınmıştır. Bu dönemler Euro'ya geçişten önceki yıllar olan 1990-2000 yılları ve geçişten sonraki yıllar olan 2000-2010 yıllarıdır. Euro'ya geçişten önceki dönem olan 1990-2000 arası ülkelerin büyüme değerleri, bankacılık sektörünün verdiği krediler, işsizlik verileri incelenmiştir. Daha sonra Euro'ya geçişten sonraki dönem olan 2000-2010 arası verileri aynı şekilde incelenmiştir. Veriler genel olarak yıllık olarak alınmıştır.

Serilerimiz Hodrick-Prescott (HP) Filter'den geçirilmiş ve gösterdiği trend ve döngü bölümlerine ayrılarak analizde döngü kısmı kullanılmıştır. Zaman serilerinin eğilim ve devresel hareket bileşenlerine ayrıştırılabilmesi için Hodrick-Prescott (1980) tarafından geliştirilen yöntem kullanılmıştır.

Serilerin dip ve tepe yaptıkları noktalar incelenmiş ve filtreden geçirilirken Lambda 800 ve 1600 kullanılmıştır. Hodrick-Prescott Filter'i seçmemizin nedeni diğer yöntemlere göre daha avantajlı olmasıdır. Eğer bir zaman serisinin trendi veya farkı durağan olsa bile HP filtresi söz konusu serinin trenden arındırıldıktan sonra durağanlığını büyük bir olasılıkla sağlamaktadır (Yamak ve Tanrıöver,2012:20). Fakat diğer yöntemlerde trend ve durağan bir serinin durağanlığını garanti etmemektedir. Çalışmada 1990-2000 ile 2000-2010 dönemi ayrı ayrı incelenmiştir. Seçilen ülkeler için yıllık büyüme, işsizlik krediler ve istihdam verileri toplanmıştır. Seçilen ülkeler Euro bölgesi ülkesi olmasına rağmen para birimi olarak Euro'yu kabul etmeyen İngiltere ve Polonya, Euro'yu kabul eden Fransa, Almanya, İspanya, Macaristan, AB ülkesi olmayan ve Euro'yu para birimi olarak kabul etmeyen Türkiye'den oluşmaktadır. Euro'ya geçişten önceki dönem olan 2000'li yıllardan önceki dönem ve Euro'ya geçişten sonraki dönem olan 2000'li yıllardan sonraki dönemin incelenmesi ülkelerin Euro alanına geçişinin fayda ve maliyetlerinin görülmesi açısından önemlidir.

Seriler arası ikili ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyonda amaç iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin derecesini ve kuvvetini ölçmektir. Korelasyon katsayısı doğrusal ilişkinin gücünü ölçer (Gujarati,2009:21) korelasyon katsayısı negatif değer almayan bir büyüklüktür ve $0 \leq r^2 \leq 1$ arasında değerler alır. Eğer r^2 1'e eşitse değişkenlerin ikisi aynı yönde değişir yani tam uyum vardır. Fakat

r^2 sifıra eşitse bağımlı değişkenle açıklayıcı değişken arasında herhangi bir ilişki yoktur (Gujarati,2009:74). Eşitsizlikte bahsedilen r aşağıdaki şekilde hesaplanabilir.

$$r = \frac{\sum XY - \frac{(\sum X)(\sum Y)}{n}}{\sqrt{\left[\sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{n} \right] \left[\sum Y^2 - \frac{(\sum Y)^2}{n} \right]}}$$

Literatürde işsizlik ve ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu durumu test etmek amacıyla değişkenler arası ikili korelasyon analizi yapılmıştır. Analizde Eviews paket programı kullanılmıştır.

4.BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde uygulama ve uygulamadan elde edilen sonuçlar açıklanacaktır. Öncelikle değişkenler trendden arındırılıp durağanlaştırılması için Hodrick-Prescott Filtresinden geçirilecektir. Daha sonra seriler arasındaki ikili ilişkinin derecesini ölçmek için seriler arası korelasyon analizi yapılacaktır.

4.1. Avrupa Parasal Birliğinin Optimumluğu'nun İncelenmesi (1990-2010 Dönemi)

Avrupa parasal birliği son dönemlerde çeşitli ekonomik ve politik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Buna en önemli dayanak son dönemlerde Yunanistan'ın Euro bölgesinden çıkarılmasına kadar ileri düzeylere varan gelişmeler gösterilebilir. Bu gelişmelerden dolayı Euro bölgesinin lider ülkesi olan Almanya ekonomik istikrarsızlık yaşayan Yunanistan İtalya ve İspanya'ya bir takım yardım paketleri sunmuş ve bunlara bağlı olarak çeşitli reçeteler önermiştir. Literatürde Avrupa Para Birliğinin optimal olduğu varsayımı yapılmaktadır. Fakat yapılan ampirik çalışmaların çoğunda bu durumun aksi bir sonuç çıkmaktadır. Çalışmamızda bu durumun testi amacıyla bankacılık sektörünün verdiği krediler, ekonomik büyüme, işsizlik verileri baz alınmıştır. Almanya'nın ekonomik yönden istikrarlı olması diğer Avrupa ülkelerine göre daha güçlü bir ekonomisinin varlığı referans analizde referans ülke seçilmesine neden

olmuştur. Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçların konuyla alakalı Türkiye açısından yapılan diğer çalışmalarla aynı sonuca ulaşip ulaşmadığını karşılaştırmak amacıyla aşağıda kısa bir literatür özetlenmiştir.

4.1.1. Veri Seti

Çalışmada Avrupa Para Birliğinin optimum para alanına ne kadar yakın olduğunu incelemek amacıyla 1990-2010 dönemlerine ait işsizlik, bankacılık sektörünün verdiği krediler ve büyüme değişkenlerimizi oluşturmaktadır. Çalışmada tek para Euro'ya geçmenin fayda ve maliyetlerini incelemek amacıyla veriler Euro'dan önceki dönem 1990 ve Euro'dan sonraki dönem 2000'li yıllar olarak ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Euro bölgesi son zamanlarda büyük sıkıntılar içerisine girmiştir. Son zamanlarda yapılan akademik çalışmalarda Euro bölgesinin optimum bir para alanı olduğuna yönelik şüpheler artmış durumdadır.

4.1.2. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizinde daha öncede bahsedildiği gibi amaç iki değişken arasındaki ilişkinin kuvvetini ölçmektir. Korelasyon analizinde işsizlik ve büyüme arasındaki ilişki referans alınan ülke Almanya'ya göre değerlendirilmiştir. Literatüre göre işsizlik ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olması gerekir.

Tablo 4.1. 1990-2000 İşsizlik Korelasyon Analizi

	UDEU	UESP	UFRA	UGBR	UHUN	UPOL	UTUR
UDEU	1	0.763	0.726	0.608	0.732	0.621	-0.280
UESP	0.763	1	0.816	0.627	0.830	0.642	-0.172
UFRA	0.726	0.816	1	0.201	0.634	0.553	-0.568
UGBR	0.608	0.627	0.201	1	0.800	0.654	0.474
UHUN	0.732	0.830	0.634	0.800	1	0.905	0.006
UPOL	0.621	0.642	0.553	0.654	0.905	1	-0.141
UTUR	-0.280	-0.172	-0.568	0.474	0.006	-0.141	1

Tablo 4.1'e bakıldığında 1990-2000 yıllarında işsizlik, referans alınan ülke Almanya'ya göre Türkiye dışındaki tüm ülkelerle aynı yönlü olarak değişmiştir. İşsizlik verilerine göre Polonya ve İngiltere'nin birbirine paralel olarak değiştiği, İspanya ve Macaristan'ın birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda Almanya, Fransa, Macaristan ve İspanya bir parasal birlik oluşturmaya daha yakın görünmektedirler.

Tablo 4.2. 2000-2010 İşsizlik Korelasyon Analizi

	UDEU	UESP	UFRA	UGBR	UHUN	UPOL	UTUR
UDEU	1	-0.681	-0.202	-0.637	-0.578	0.654	0.0281
UESP	-0.681	1	0.768	0.922	0.903	-0.556	0.383
UFRA	-0.202	0.768	1	0.745	0.798	-0.322	0.183
UGBR	-0.637	0.922	0.745	1	0.967	-0.748	0.410
UHUN	-0.578	0.903	0.798	0.967	1	-0.725	0.273
UPOL	0.654	-0.556	-0.322	-0.748	-0.725	1	-0.099
UTUR	0.028	0.383	0.183	0.410	0.273	-0.099	1

Tablo4.2'ye bakıldığında Euro'ya geçiş olan 2000-2010 yıllarında işsizlik, referans alınan ülke Almanya ile Avrupa birliği olmayan Türkiye'de ve Polonya'da aynı yönlü olarak değişmiş, diğer ülkelerin ekserisinde ters yönde değişmiştir. Bu şartlarda Almanya ile Türkiye ve Polonya arasında bir parasal birlik kurulabilir. İspanya, İngiltere ve Macaristan arasında bir parasal birliğin kurulması optimum olacaktır. Buna rağmen Türkiye Euro bölgesinin çoğunluğu ile yakın bir ekonomik benzerlik göstermediğinden bu ülkelerle parasal birliğe girmemesi daha yararlı olacaktır.

Tablo 4.3. 1990-2000 Büyüme Korelasyon Analizi

	GDEU	GESP	GFRA	GGBR	GHUN	GPOL	GTUR
GDEU	1	0.701	0.602	-0.212	-0.345	-0.584	-0.191
GESP	0.701	1	0.928	0.406	0.263	-0.009	-0.152
GFRA	0.602	0.928	1	0.448	0.452	0.134	-0.232
GGBR	-0.212	0.406	0.448	1	0.865	0.760	0.000
GHUN	-0.345	0.263	0.452	0.865	1	0.881	0.021
GPOL	-0.584	-0.009	0.134	0.760	0.881	1	0.223
GTUR	-0.191	-0.152	-0.232	0.000	0.021	0.223	1

Tablo 4.3.'e bakıldığında 1990-2000 yıllarında büyüme referans alınan ülke Almanya'ya göre kıyaslandığında, İspanya ve Fransa dışında kalan ülkelerde büyüme aynı yönlü olarak değişmemiştir. Bu durumda Almanya, İspanya ve Fransa arasında bir parasal birlik kurulabilir. Türkiye, İngiltere, Polonya ve Macaristan'ın bu ülkelerle bir parasal birliğe girmemesi kendi lehlerine olacaktır. Türkiye İngiltere ile bir parasal birliğe gidebilir. Daha önceki yapılan çalışmalarda da İngiltere ve Türkiye'nin bu ülkelerle bir OPA oluşturamayacağını göstermiştir.

Tablo 4.4. 2000-2010 Büyüme Korelasyon Analizi

	GDEU	GESP	GFRA	GGBR	GHUN	GPOL	GTUR
GDEU	1	0.687	0.880	0.746	0.523	0.668	0.544
GESP	0.687	1	0.878	0.870	0.851	0.589	0.495
GFRA	0.880	0.878	1	0.905	0.749	0.641	0.656
GGBR	0.746	0.870	0.905	1	0.803	0.480	0.609
GHUN	0.523	0.851	0.749	0.803	1	0.269	0.541
GPOL	0.668	0.589	0.641	0.480	0.269	1	0.547
GTUR	0.544	0.495	0.656	0.609	0.541	0.547	1

Tablo 4.4'e bakıldığında Euro'ya geçiş olan 2000-2010 yıllarında büyüme, referans alınan ülke Almanya ile aynı yönlü olarak değişmiştir. Büyüme değişkenine göre Almanya'ya en yakın olan ülke Fransa olmuştur. Ekonomileri birbirine yakın olan Türkiye, Polonya ve Macaristan paralel olarak değişmiştir. Bu koşullarda büyüme değişkenine göre Almanya, Fransa ve İngiltere arasında kurulacak bir parasal birlik optimum olacaktır. Türkiye Euro'ya ekonomik uyumu zayıf olduğundan bu alana girmemesi kendi lehine olacaktır.

Tablo 4.5. 1990-2000 Kredi Korelasyon Analizi

	CDEU	CESP	CFRA	CGBR	CHUN	CPOL	CTUR
CDEU	1	-0.959	-0.460	-0.944	-0.960	-0.431	-0.420
CESP	-0.959	1	0.394	0.961	0.902	0.247	0.345
CFRA	-0.460	0.394	1	0.443	0.363	0.185	0.869
CGBR	-0.944	0.961	0.443	1	0.889	0.148	0.446
CHUN	-0.960	0.902	0.363	0.889	1	0.428	0.293
CPOL	-0.431	0.247	0.185	0.148	0.428	1	0.270
CTUR	-0.420	0.345	0.869	0.446	0.293	0.270	1

Tablo4.5'e bakıldığında 1990-2000 yıllarında işsizlik, referans alınan ülke Almanya'ya göre bankacılık sektörü'nün verdiği kredilerde tüm ülkelerle ters yönlü bir ilişki olduğu görülür. Bu koşullarda Türkiye, Fransa ve Polonya arasında bir parasal birliğin kurulması daha optimal olacaktır. Türkiye'de daha düşük olmasının sebebi bankaların verilen kredilerin geri dönmesi için aldığı sıkı tedbirlerdir. Polonya ekonomik yönden Türkiye ile benzer olduğundan yakın bir ilişki çıkmıştır.

Tablo 4.6. 2000-2010 Kredi Korelasyon Analizi

	CDEU	CESP	CFRA	CGBR	CHUN	CPOL	CTUR
CDEU	1	-0.844	-0.583	-0.707	-0.921	-0.501	0.260
CESP	-0.844	1	0.881	0.946	0.965	0.820	0.124
CFRA	-0.583	0.881	1	0.848	0.758	0.856	0.439
CGBR	-0.707	0.946	0.848	1	0.892	0.921	0.241
CHUN	-0.921	0.965	0.758	0.892	1	0.737	-0.064
CPOL	-0.501	0.820	0.856	0.921	0.737	1	0.454
CTUR	0.260	0.124	0.439	0.241	-0.064	0.454	1

Tablo 4.6'ya bakıldığında Euro'ya geçiş olan 2000-2010 yıllarında bankacılık sektörü'nün verdiği kredilerde, referans alınan ülke Almanya ile İspanya, Macaristan, Fransa, İngiltere ve Polonya arasında ters yönlü bir ilişki, Türkiye ile aynı yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir. Polonya ile Fransa arasında, Almanya ile Türkiye arasında kuvvetli aynı yönlü ilişki sözkonusudur. Bu durumda Almanya'nın olduğu bir parasal birlik Türkiye için faydalı olabilir.

5.SONUÇ

Euro bölgesinin Optimum Para Alanı olduğu görüşü gerek akademik gerekse politik çevrelerde tartışılmaya başlamıştır. Son yıllarda Euro bölgesinin 2008 krizinde bölge üyesi olmayan ülkelere göre ekonomik krizi atlattmakta daha fazla zorlandığı ve son zamanlarda kendi içinde yaşadığı krizler bu durumu destekler niteliktedir.

Analizlere bakıldığında görüldüğü üzere ülkeler Euro'ya geçişten önceki dönem olan 1990'lı yıllarda ekonomik yönden daha güçlü bir durumdadır. Buna dayanak olarak Avrupa Birliği ülkesi olduğu halde Euro'yu kabul etmeyen İngiltere ve henüz Avrupa birliğine üye olma yolunda olan ve Euro bölgesine üye olmayan Türkiye gösterilebilir. Ekonometrik analizlere bakıldığında Euro'ya geçişten sonraki yıllarda ülkeler ekonomik açıdan daha zor günler geçirmişlerdir. Yapılan çalışmalara göre Euro bölgesi Optimum Para Alanı'na yakındır ama tamamen değildir. Daha sonra yapılan analizde Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine ekonomik yönden uyumunun zayıf olduğu görülmüştür. Türkiye'nin Euro bölgesine olası bir girişinin zararları olabileceği görülmüştür. Analizlere bakıldığında Türkiye'nin ekonomik yapı olarak benzer olan Polonya ve kısmen de olsa İngiltere ile bir parasal birlik kurabilir.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, M. (2003) Optimal Para Sahası Teorisi Açısından Avrupa Para Birliğinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul ss.12-56
- Aktan, O. H. (1983), Para Birlikleri Kuramı Ve Avrupa Para Sistemi, Ankara ss.34
- Altay, O. (2007) Döviz Kuru Rejimi Tercihini Belirlemeye Yönelik Yaklaşımlar, Ege Akademik Bakış, 7(2), ss.691-706
- Ata, D. Silahşör, H.S. (Mayıs 1999) Parasal Birlik, Avrupa Para Birliği ve Türkiye, (Çevrimiçi) [http:// www.hazine.gov.tr.](http://www.hazine.gov.tr/) / yayin/eurorapor/er-giris.html 25.07.2001 ss.15-58
- Broz, T. (2005) The Theory of Optimum Currency Areas: A Literature Review, Privredna Kretanja i Ekonomska Politika 104/2005, ss.52-78
- Çundur, F. Evlimoğlu, U. (2007-2) Optimal Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Avrupa Para Birliğinin Değerlendirilmesi, TİSK Akademi, Cilt:2, Sayı:4 ss.201-220
- Ertürk, E. (Mart 1993), Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, Ezgi Yayınları, Bursa ss.121-149
- Horvarth, J. (2003), Optimum Currency Area Theory: A Selective Review, BOFİT Discussion Papers No:15 pp.18
- Ishiyama, Y. (1975) The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey. IMF Staff Papers XXII. 344-383
- Avrupa Birliğinde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye İKV Yayınları No:163, İstanbul Ekim 2000 ss.2
- Kılınç, G.B (2008) Optimal Para Alanları: Avro Alanı ile Türkiye arasındaki Yakınlaşma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara ss.5-55
- McKinnon, R. I. (1963) Optimum Currency Area. The American Economic Review, Vol. 53, No.4: 717-725.
- Mongelli, F.P. (2002). “‘New’ Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?”. European Central Bank Series Working Paper No.138. ss.22
- Mumcu, H.D.(2007) Uluslararası Para Sistemi Avrupa'nın Parasal Entegrasyonu ve OCA Teorisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul ss.49-87
- Mundell, R.A. (1961) A Theory Of Optimum Currency Areas, The American Economic Review, Vol. 51 No:4 pp.657-665

- Özer, I. (2007-1) Optimum Para Alanları Teorisi, Sosyo Ekonomi Ocak-Haziran ss.78-94
- Ricci, L. A. (1997). A model of an optimumcurrencyarea. IMF WorkingPaper, WP/97/76, Washington.
- Samsar, A. (2003) Optimal Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Türkiye Analizi, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara ss.1-56
- Savaş, V. F. (1999) Çağımızın Deneyi Euro, İstanbul Siyasal Kitapları, İstanbul ss.91-96
- Savaş, V.F. (2010) Uluslararası Para Sistemi, Siyasal Yayın Dağıtım, Ankara ss.207
- Şimşek, H. (2005-1) Optimum Para Sahası Teoremi Altında Türkiye'nin Avrupa Para Birliğine Uyum, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar ss.53-66
- Tavlas, G.S. (1993) The 'New' Theory of Optimum CurrencyAreas, The World EconomyVol. 6: 663-685
- Tavlas, G.S. (2009) Optimum CurrencyAreaPardoxesReview of International Economics, 17(3), 536-551
- Tonus, Ö. (2000) Avrupa Birliğinde Parasal Birlik ve Birlik Üyesi Ülkeler ile Türkiye Arasında Reel Döviz Kurlarının Analizi, Eskişehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi ss.9-36
- Yanar, R. (2008) Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejimi ve Makro Ekonomik Performans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Adana ss.55-73
- Yüceol, H.M. (2004) Optimal Para Alanı Teorisi Üzerine Bir Değerlendirme: Teori, Uygulama ve Politika, PIVOLKA, 3(12) ss.3-6

<http://stats.oecd.org/Index.aspx>

<http://data.worldbank.org/indicator>